

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ ТЕРИТОРІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ЮСТИЦІЇ
В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

НЕОБХІДНА САМОБОРОНА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ



Одеса - 2016

Колектив авторів:

Коба А.І. – головний спеціаліст відділу реєстрації нормативно-правових актів, правової роботи та правової освіти Головного територіального управління юстиції в Одеській області.

Клімутін В.О. – студент IV курсу економіко-правового факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

ЗМІСТ

1. ВСТУП	3
2. ПОНЯТТЯ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	4-8
2.1 ПОНЯТТЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ	9-11
3. ЗАСОБИ САМООБОРОНИ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ, НА ЯКІ НЕ ПОТРІБЕН СПЕЦІАЛЬНИЙ ДОЗВІЛ	12-13
4. ВИСНОВОК	14
5. ЛІТЕРАТУРА	15



1. ВСТУП

Тема необхідної оборони та самооборони завжди була у центрі дискусій. Вся справа в тому, що завжди існує “межа”, коли самооборона перетворюється на умисний злочин. При цьому, у різних країнах ця сама “межа” визначена по-різному. Наприклад, у США при кримінальних посяганнях першої групи (злочинне проникнення у помешкання громадянина, тримання у заручниках, збройний напад, тощо) дозволяється застосувати будь-яку силу проти порушника, у тому числі і смертельну. Законодавство України не ділить злочини, щодо яких можливо застосувати смертельну, або будь-яку іншу силу, створюючи єдине правило “відповідності шкоди при необхідній обороні до протиправного діяння”.

Таким чином, якщо людина у певній ситуації думає, що його дія з нанесення тяжких ушкоджень нападаючому буде відповідати його протиправним намірам, то це може кваліфікуватись як необхідна оборона і ніякого покарання він, звісно, не понесе. Проте при розслідуванні подібних ситуацій, все трапляється навпаки. Як результат, і жертва нападу, і нападник однаково відповідають перед законом.

Тому, потрібно конкретно розтлумачити положення, щодо необхідної оборони, яке надане у Кримінальному Кодексі України (далі – КК). Також необхідно визначити, що таке перевищення меж необхідної оборони і яке покарання може бути передбачено за подібні дії. Не останнім питанням залишається і легальні засоби самооборони, до яких має доступ кожен громадянин.

2. ПОНЯТТЯ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Право на самооборону передбачено частиною 2 статті 27 Конституції України, де говориться, що “кожний має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань”. Це право є невідчужуваним та відноситься до будь-якої особи, яка знаходиться на території України. Як ми бачимо, людині гарантується реальна можливість захищати:

- 1) своє життя та здоров’я;
- 2) життя та здоров’я інших людей.

Тим самим формується загальне визначення та позиція щодо самооборони з боку закону. Самооборона – це реальні, активні дії людини, щодо запобігання, або припинення протиправної поведінки, яка загрожує його здоров’ю і життю, або здоров’ю та життю інших людей. Така протиправна поведінка як правило не є уявною і виражається у прямому намірі завдати шкоди. Проте норма Конституції є дещо неповною, так як передбачає захист загальних благ і не звертає на увагу, щодо захисту майна особи, суспільних інтересів, тощо.

З ціллю її доповнення, законодавець закріпив у статті 36 КК поняття необхідної оборони. Там визначається, що під необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

В цьому визначенні вказується, що необхідну оборону можна застосувати для:

- 1) захисту своїх прав та інтересів;
- 2) захисту прав та інтересів інших осіб;
- 3) суспільних інтересів;
- 4) інтересів держави.

В цьому випадку, потрібно дещо конкретизувати, які саме об'єкти можуть підпадати під необхідну оборону, так як законодавець використовує “каучукові” (визначення, під яке можна підставити будь-який зміст) поняття, як інтереси, права, суспільство. Тут йдеться саме про здоров'я, життя, майно, невідчужувані права (свободу переміщення, тощо) як особи, так і інших людей. Тобто, в даному випадку, ми виходимо за межі визначення звичайної самооборони, яка передбачає лише захист самого себе.

Проте, хто має право на застосування необхідної оборони і в яких проявах її можливо застосувати? Для того, щоб відповісти на це питання, потрібно повернутись до статті 36 КК. В частині другій вказаної статті говориться, що кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. Тому, будь-який пересічний громадянин, чи робітник правоохоронних органів має право на самооборону. Хоча, з приводу останніх, потрібно сказати, що порядок самооборони та застосування спеціальних засобів визначається певними посадовими інструкціями, тоді коли як КК лише закріплює загальні положення, не звертаючи увагу на їх службове становище.

Прояви необхідної оборони можуть бути різноманітними. Фактично, КК наділяє нас лише декількома обмеженнями:

- 1) Особа не повинна перевищувати меж необхідної оборони.
- 2) Засіб необхідної оборони повинен бути сумірним протиправному посяганню.

З приводу першого пункту, то тут йдеться про таке явище як “перевищення меж необхідної оборони”, якому призначений окремий розділ цих методичних рекомендацій. Проте, обмовлюся, що під перевищенням вважається заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або смерті особи. КК розрізняє тілесні ушкодження трьох ступенів: тяжке, середньої тяжкості і легке. Характер і ступінь тілесних ушкоджень на практиці визначаються на підставі відповідних положень КК (статті 121, 122, 125) і Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених Міністерством охорони здоров'я.

ОЗНАКИ ТЯЖКОГО ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ

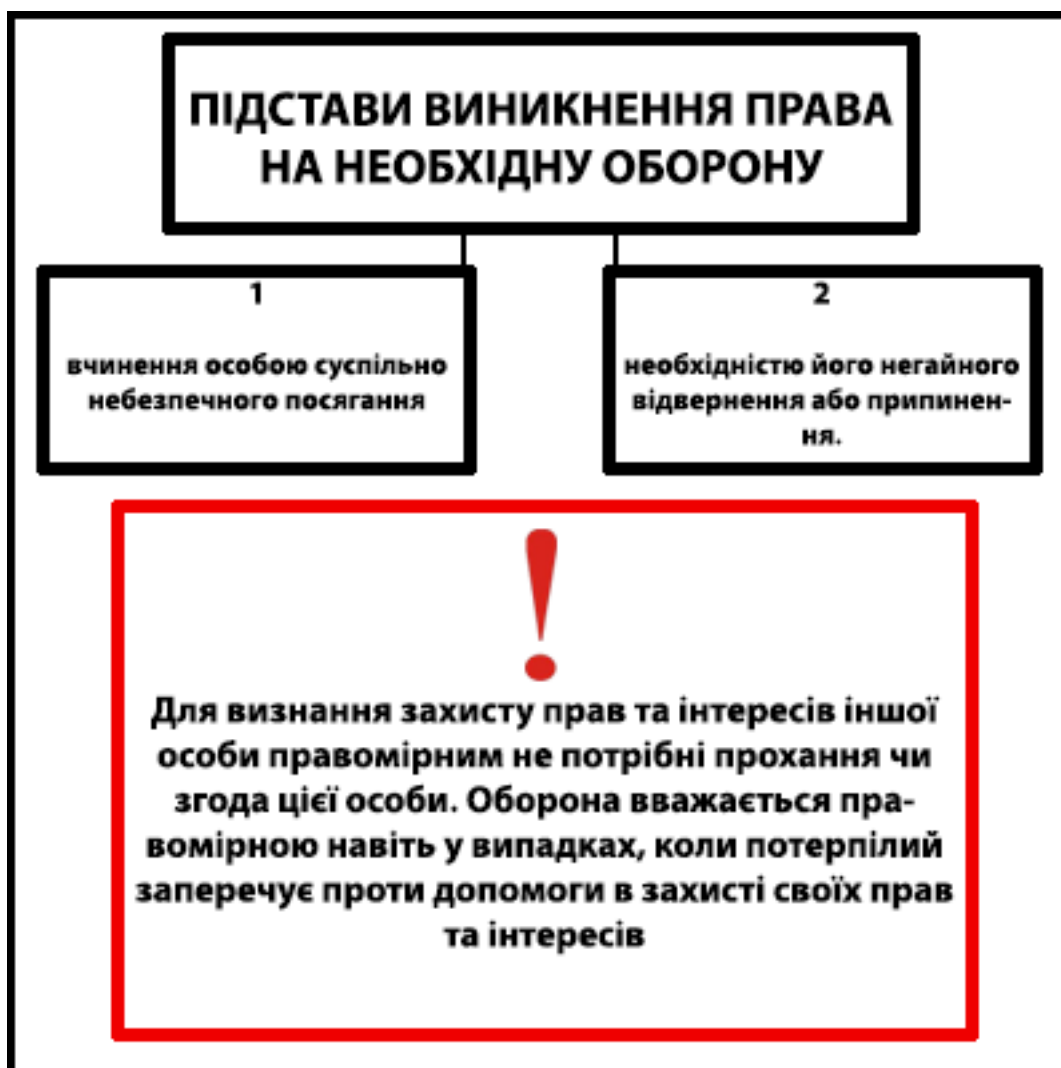
- 1) небезпечне для життя в момент заподіяння;**
- 2) спричинило втрату будь-якого органа або його функцій;**
- 3) спричинило психічну хворобу;**
- 4) викликало інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину;**
- 5) переривання вагітності;**
- 6) непоправне знівечення обличчя.**

Заподіяння смерті особи (вбивство) – це скоєння дій, які нанесли значну шкоду, яка привела до зупинення роботи життєво важливих органів людини. Таким чином, особа, яка вдалася до самооборони, повинна не завдавати тяжких тілесних ушкоджень або виконувати дії які б привели до смерті нападаючого.

З приводу того, що засіб необхідної оборони повинен бути сумірний (відповідати) протиправному посяганню, то законодавець встановив наступне положення у частині 3 статті 36 КК: умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту, буде каратися законом. І тут існує певна проблема у кваліфікації, так як судді можуть на свій лад розтлумачувати цю норму. Але загалом звертають увагу на такі ознаки нападу:

- 1) кількість осіб – нападаючих;
- 2) кількість осіб, які захищаються;
- 3) наявність у особи, яка захищається, спеціальних навичок з рукопашного бою, тощо;
- 4) час нападу (нічний час суток, коли нічого не видно, чи перша половина дня);
- 5) місце нападу;
- 6) наявність у особи, яка скоює злочин, холодної, чи вогнепальної зброї, а також спеціальних навичок з рукопашного бою, тощо;
- 7) вік та стать особи яка захищається, та особи яка нападає;
- 8) наявність тимчасового чи постійного (хронічного) психічного розладу, що унеможливорює здатність контролювати свої дії у особи, яка захищається.

Таким чином, для відбиття групового нападу, особа може застосовувати будь які засоби для збереження свого життя (частина 5 статті 36 КК). Не буде вважатись перевищенням необхідної оборони, якщо у стані сильного душевного хвилювання, особа, яка захищається, не змогла дати оцінку своїм діям і нанесла, наприклад, середні, або тяжкі тілесні ушкодження (частина 4 статті 36 КК). Проте, у ситуації, коли у добре освітленому місці, нападник вирішив пограбувати особу, яка володіє азами рукопашного бою, в результаті чого йому наносять тяжкі тілесні ушкодження, які зробили його недієздатним, то дії особи, яка захищалась, можуть кваліфікувати за статтею 124 КК. В результаті цього, до цієї особи можуть застосувати покарання у вигляді обмеження волі на строк до двох років, так як це буде вважатись перевищенням меж необхідної оборони.



2.1 ПОНЯТТЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Як вже оговорювалось вище, перевищення меж необхідної оборони, є карним діянням. Таким чином, частина 3 статті 36 КК визначає, що перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 КК.

Якщо узагальнити це визначення, то під перевищенням мається на увазі порушення загальної вимоги до самооборони, а саме відповідності заходу оборони до злочинного посягання. Також, законодавець посилається на дві статті КК – 118 (умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця) та 124 (умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця).

З проводу статті 118 КК, мається на увазі умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, а також у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Характеристика статті 118 КК - Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця

1. Об'єктом злочину є життя особи.

2. Потерпілими від цього злочину є три категорії осіб: 1) особа, яка вчинює суспільне небезпечне посягання і щодо якої винний застосовує заходи необхідної оборони (ст. 36); 2) особа, дії якої були неправильно оцінені винним (ст. 37); 3) особа, яка вчинила злочин і щодо якої винний вживає заходів із затримання (ст. 38).

3. Об'єктивна сторона злочину характеризується: 1) діями у вигляді посягання на життя іншої людини; 2) наслідками у вигляді заподіяння їй смерті; 3) причинним зв'язком між зазначеними діями та наслідками, а також 4) певною обстановкою.

4. Суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 16-річного віку і перебуває у стані необхідної, уявної оборони або правомірного затримання особи, що вчинила злочин.

5. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим або непрямим умислом. При цьому свідомістю винного має охоплюватись той факт, що він діє в умовах необхідної оборони або умовах, необхідних для затримання злочинця. Мотивація дій винного при перевищенні меж необхідної оборони має бути головним чином обумовлена захистом від суспільного посягання охоронюваних законом прав і інтересів. При перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця, домінуючим є певне спрямування дій винного - він переслідує мету затримати особу, яка вчинила злочин, і доставити її відповідним органам влади.

З приводу статті 124 КК, мається на увазі умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Характеристика статті 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця

1. Об'єктом злочину виступає здоров'я особи .

2. Об'єктивна сторона злочину характеризується: 1) діями; 2) наслідками у вигляді тяжких тілесних ушкоджень; 3) причинним зв'язком між зазначеними діями та наслідками, а також 4) певною обстановкою.

3. Ознаки, що стосуються потерпілого, а також суб'єкта і суб'єктивної сторони цього злочину, повністю збігаються з аналогічними ознаками злочину, передбаченого ст. 118.

Стаття 118 КК передбачає покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років, або

позбавлення волі на строк до двох років. Стаття 124 КК передбачає покарання у вигляді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправних робіт на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років.

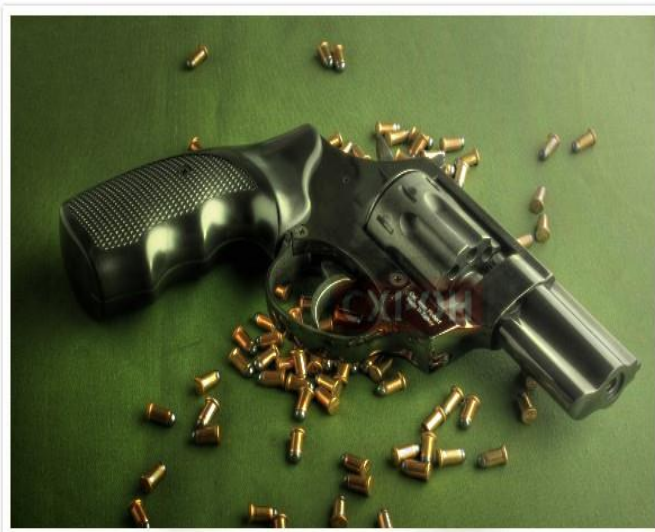
Проте, стаття 36 КК також передбачає декілька специфічних ситуацій, коли діяння особи, що захищається, не буде вважатись перевищенням меж необхідної оборони. Таким чином, особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту. Також, не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.

3. ЗАСОБИ САМООБОРОНИ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ, НА ЯКІ НЕ ПОТРІБЕН СПЕЦІАЛЬНИЙ ДОЗВІЛ

Засоби самооборони можливо поділити на два види: 1) на які потрібен дозвіл; 2) на які, для використання та зберігання, не потрібно мати спеціального дозволу.

Даний розділ присвячений саме другому виду, так як їх легше отримати, бо для цього Вам всього-на-всього потрібно прийти у будь-який місцевий магазин зброї та за невелику суму придбати необхідну для вас річ.

Потрібно сказати, що для звичайного пересічного громадянина, серед засобів самооборони, загальнодоступними є газові балончики та пневматична зброя під патрон Флобера.



Газовий балончик - це зброя самооборони, аерозольний пристрій, споряджений сльозоточивими або дратівливими речовинами, призначеними для ураження правопорушників і для самооборони від агресивних тварин. Вони діляться на два види: спеціальні (споряджаються різноманітними підрозділами поліції, тощо) та цивільні.

Газовий балончик не є летальною зброєю. Це значить, що ним не можливо вбити людину. Проте, не є виключенням наявність у нападника алергії на речовини, якими заповнений такий балончик. В таких випадках, можливе різке загострення стану здоров'я і, як результат, смерть нападника. Ефективність такої зброї не велика – від 1,8 до 6 метрів. Розмір і вага балончика дозволяє його носити у кишені чи сумці.

Зброя під патрон Флобера – це вид пневматичної зброї, калібр якої не перевищує 4,5 мм, а швидкість польоту кулі - не більше 100 м/с. Така зброя також не є смертельною. Патрон такого калібру не здатен нанести серйозних ушкоджень. В деяких ситуаціях, ця зброя навіть не зможе пробити одягу, в яку одягнута особа. Проте, при попаданні, куля може викликати різкий біль у місці ушкодження, що, фактично, імітує реальне вогнепальне поранення. Така зброя також відтворює звук пострілу як у вогнепальної зброї, що може налякати нападника.

Зброя під патрон Флобера може бути різноманітної форми та будь-якого розміру. Але зазвичай, вона має форму револьвера. Ця зброя досить легка, що дозволяє будь-кому користуватись нею. Потрібно також сказати, що незважаючи на те, що вона є доступною для звичайних громадян, закон забороняє носити її зарядженою.

Також потрібно сказати, що холодна зброя, не є загально дозволеною. Наприклад, для того щоб носити с собою ніж, потрібен спеціальний дозвіл. Проте, майте на увазі, що ножі типу “Балісонг” холодною зброєю не вважаються. Також, закон буде на Вашому боці, якщо Ви знайдете будь-яку холодну зброю в місці нападу і будете намагатись захистити себе нею. Такі ситуації вельми поширені і дозволені.

4. ВИСНОВОК

Як висновок, потрібно сказати, що самооборона – одне з найважливіших прав, яке може захистити життя та здоров'я особи від неправомірних посягань. Право на самооборону гарантовано Конституцією України та КК всім громадянам, які знаходяться на території нашої держави. Також, це право є невідчужуваним і абсолютним, тому ні закон, ні законодавець не можуть відібрати його у Вас.

Правова конструкція необхідної оборони схожа з самообороною, проте є дещо ширшою. Вона включає у себе випадки не лише захисту свого життя, здоров'я і майна, але й інтересів інших осіб. При цьому, потрібно завжди доцільно обирати засіб захисту, так як КК передбачає кримінальну відповідальність за перевищення меж необхідної оборони.

Як вже вказувалося, перевищення меж необхідної оборони може з'явитися у випадку, коли обраний засіб захисту не відповідає злочинному посяганням, в тому числі, коли дії особи, яка захищається, нанесли тяжкі тілесні ушкодження або викликали смерть правопорушника.

Серед зброї, яка може допомогти при самообороні, загальнодоступною всього є два види – це газові балончики та пневматична зброя під патрон Флобера. Для її використання та придбання не потрібен спеціальний дозвіл, що є позитивним аспектом. Проте її спиняюча сила не є дуже сильною. Також, для самооборони можуть використовуватись ножі типу “Балісонг” та будь-які предмети, які були знайдені на місці злочину.

5. ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua/show/2341-14. - Назва з екрана.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua/show/254к/96-вр- Назва з екрана.
3. Коржанського М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива. Курс лекцій. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/683> - Назва з екрана.
4. Гончаренко В.Г. Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/881> - Назва з екрана.